

Posudek oponenta na bakalářskou práci „Vnímání etické spotřeby v kontextu společenského statusu u studentů FHS“ (Dominik Grosser, 2020)

vypracoval: Ondřej Špaček, Ph.D.

Předložená bakalářská práce se zaměřuje na výklad a interpretaci etické spotřeby jako účelového jednání zaměřeného na dosahování statusu. Konkrétně práce prozkoumává možnost vykládat tento fenomén prostřednictvím konceptu okázalé spotřeby, bandwagon efektu a strachu z negativního hodnocení. Kromě teoretické diskuze problematiky se práce opírá o malé dotazníkové šetření studentů FHS.

Samotná práce zřetelně odráží autorův zájem o problematiku, a je na ní patrné autentický vztah k řešeným otázkám. Hlavním úskalím se nicméně ukazuje nedostatečné osvojení metod výzkumu, a to jak z hlediska jednotlivých technických detailů, tak z hlediska celkové logiky výstavby výzkumného designu, tedy kritického posouzení toho, zda je daný výzkum schopen poskytnout relevantní odpovědi na položené otázky.

V následujících bodech formuluji hlavní výtky k práci. Zatímco ty, které se vztahují k teoretickým východiskům chápu spíše jako diskuzní, v případě metodologických problémů se jedná o nedostatky, které v mém pohledu podstatně snižují možnost dobrého hodnocení bakalářské práce.

- 1) Práce vymezuje etickou spotřebu jako spotřební jednání, které se odklání od čistě "tržních" kritérií kvality a ceny. To si však zaslouží další diskuzi. Lze totiž argumentovat, že morálka v širokém slova smyslu je při spotřebitelských rozhodnutích přítomna vždy. Jak by bylo možné v modelu volby analyticky odlišit morálku od preferencí? Např. etické či politické ohledy (nemám rád smrt zvířat, nesouhlasím s politikou určité země) jsou stejně tak morální a hodnotové, jako zcela běžné spotřební preference (např. četba je ctnost, proto preferuji nákup knih; člověk by mělo o sebe pečovat, proto preferuji návštěvu fitcentra apod.).
- 2) Kombinace veblenovské instrumentální argumentace (nakupuji jen zdánlivě neefektivně, protože ziskem je dosahování statusu) a konceptu společenských norem je v určitém smyslu nekonzistentní. Pokud potřebuji do teoretického modelu zanést předpoklad, že určité jednání se ve společnosti stává žádoucí (spotřebovat eticky je „in“), pak mohu celý veblenský argument přeskočit a spokojit se s tím, že lidé to dělají proto, že to považují za dobré. Jinak řečeno, představený model s "Veblenem" říká: nárůst normy etické spotřeby -> ostatní chtějí vidět etickou spotřebu -> aktér chce od ostatních status/ocenění -> proto aktér nakupuje eticky. Model bez "Veblena" si pak vystačí s tím, že: nárůst normy etické spotřeby -> aktér nakupuje eticky, protože je to prostě norma (to je vlastnost normy, že se podle ní lidé chovají).
- 3) Klíčovým problémem designu představeného empirického výzkumu je to, že zatímco teoretická východiska vychází z ekonomizující argumentace (teorie racionální volby), měření ústředních proměnných se opírá o explicitní reflexi respondentů (tj. dotazník). Přitom teoretické zdůvodnění zkoumaných jevů do značné míry reflexi aktérů nepředpokládá. Konkrétně např. – společenský tlak zůstává tlakem, i když ho jako tlak nereflektuji. Ba naopak, lze argumentovat, že právě v okamžiku, kdy společenské normy jsou zcela internalizované, tak jsou chápány jako zcela přirozený stav věcí, který není jako tlak vnímán (kupříkladu většina z nás nepovažuje za společenský tlak to, že se předpokládá, že bychom na ulici neměli chodit nazí).
- 4) Naopak, design výzkumu nepřináší žádný vklad, který by na základě teoretické argumentace mohl rozklíčovat diskutované efekty. Lze si např. představit „experimentální“ srovnání strategicky zvolených kategorií zboží či nákupů. Nákup ve veřejném prostoru vs. na internetu

(ostentativnost by měla být patrnější v prvním případě), nákup zboží, které zůstává skryto vs. toho, co se nosí ven atd. Podobně by u veblenovského efektu mělo být možné předpokládat slabší zájem u kategorie certifikovaného zboží, které je relativně levnější apod.

- 5) V práci se chybně zachází s pojmy vzorek (výběr) a populace... výběr by měl reprezentovat vymezenou populaci, to je pro něj důležité. Pokud se v textu hovoří o tom, co charakterizuje výběr, znamená to, že nejspíš rezignujeme na vztah mezi populací a výběr, a pak nedává smysl označovat datový soubor jako výběr (viz např. "Dále se jedná o vzorek, který reprezentuje zejména studenty ženského pohlaví, mladší studenty a studenty bakalářského a magisterského oboru s relativně nižším průměrným příjmem."). Autor nastiňuje možná zdroje specifik/zkreslení výběru, chybí ale zamyšlení nad tím, jakým způsobem by toto zkreslení mohlo ovlivnit závěry výzkumu.
- 6) Samotné měření, tj. operacionalizace hlavních proměnných, je do značné míry nevhodně zvolené. Převzetí Learyho škály nebylo převzetí, ale pouze velmi volná inspirace. Nejde ani tak o zkrácení, ale o to, že autor zcela změnil znění položek, a tím smysl škály. Položky se nezaměřují jako v původní baterii na obecnou obavu o negativní hodnocení, ale přímo je tato obava spojena s etickou spotřebou. To je zcela zavádějící jak metodologicky, tak ale i z hlediska teoretické argumentu.
Stejně tak i výroky typu „Myslím si, že lidé upřednostňují tyto produkty z důvodů vylepšení svého společenského postavení.“ se nezdají být vhodnou operacionalizací toho, co chce autor měřit. Není se pak moc co divit, že předpokládané korelace se v datech ukazují ve zcela opačném směru. Souhlas s výrokem lze totiž daleko spíše chápat jako vyjádření podezřívavosti a odsudku k etické spotřebě (říká vlastně, že lidé, kteří si ho kupují, si na něco hrají).
- 7) Analýza se zbytečně zabývá jednotlivými položkami, které ale nemají význam samy o sobě, ale jenom jako součást škál. Naopak u škál pak chybí standardní metodologické posouzení, jako je např. test reliability.
- 8) Bandwagon efekt i strach z negativního hodnocení, podle toho, jak je měřen, lze velice dobře interpretovat jako součást obecného postoje k etické spotřebě, tedy jako důsledek obecnějšího hodnotového nastavení, spíše než jako příčinu odlišného etického skóre. To, že by etické skóre bylo příčinou naměřeného bandwagon efektu či strachu z negativního hodnocení práce neprokazuje a při použitém designu výzkumu v zásadě ani prokázat nemůže. Je pak hrubou chybou zde načrtávat kauzalitu ("A ovlivňuje B"), když tuto kauzalitu nemůže zdaleka podepřít ani design, ani přesvědčivá teoretická diskuze.
- 9) Empiricky části obecně chybí opora v existujících výzkumech podobného typu. Nejen, že by pak záměr mohl být vystaven více v kontextu současné problematiky, ale hlavně by se autor mohl inspirovat podobou a způsobem argumentace používané v empirickém výzkumu (tj. např. jak se argumentuje o proměnných, jak se představují data, co se řeší v analýze apod.).

Celkově pokládám přes uvedené závažné výtky práci za obhajitelnou, zejména s ohledem na zřetelné zaujetí tématem a snahu nalézt odpovědi na řešené otázky. Vzhledem k tomu, že ale práce z metodologického hlediska ve více než jednom ohledu výrazně selhává, navrhuji ji hodnotit jako "dobrou".